

Araştırma Makalesi • Research Article

KUR'AN VE HADİSLER ÇERÇEVESİNDE TEVBE ETMENİN GÜNAHLARA ETKİSİ*

The Effect of Repentance on Sins with in The Framework of The Qur'an and Hadiths

Ahmet HAMİTOĞLU^a

ÖZ

Hayder KHALEEL^{aa}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim
Çeçen Üniversitesi,
Ağrı/Türkiye,
e-Mail: ahamitoglu@agri.beu.tr,
ORCID:0000-0002-1247-3716

^{aa} Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi,
Iğdır/Türkiye,
eMil:
haedaralkhaldy@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1247-3716

Günümüzde İslam toplumu ve Müslümanların yaşantıları –toplumu tekâmüle erdirecek bir düzen olan- İslamî hayat düzeninden ve hükümlerden son derece uzaktır. Bu durumun sonucu olarak da haramları işleme, yasakları çiğneme ve karşılığında ceza gerektirecek fiiller çoğalmaktadır. Allah Teâla tövbeyi günahkârlar ve asiler için bir dönüş anahtarı kılmıştır. Többenin işlenen suçun cezasının derecesini düşürmede büyük etkisi vardır. Bu husus birçok Müslümanın farkında olmadığı bir noktadır. Çalışmamız günahların ve isyanın insana nasıl etkilediği, günahların kısımları, hangi günahın tevbe etmeyi gerektirdiği, tevbenin nasıl olacağı ve tevbenin etkisinin ne olduğu konuları hakkındaki ayetleri, hadisleri ve âlimlerin görüşlerini toplamayı ve okuyucuya sunmayı amaçlamaktadır. Bazı suçlara karşı kısas, had ve ta'zir gibi dünyada ceza tayin edilmiştir. Dünyadaki cezanın uygulanmadığı durumlarda ise ahirette hesap ve azaba tabi tutacaktır. Suçlu için bu iki cezanın ikisi de uygulanmaz sadece bunlardan biri uygulanır. Dünyada ceza uygulanan bir kişi ahirette azap edilmez. Kulların günahlardan nehyedilmesinin amacı sadece kulu alıkoymak değildir. Kulun işlediği günahlar neticesinde hak ettiği cezadan kurtulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Tevbe, Günah, Kur'an, Hadisler.

ABSTRACT

The Islamic society today and what Muslims live from the distance from the sources of Sharia and its provisions -which are integrated in drawing the right methodology for the society- makes the Muslim far from the facts of matters and their course, and thus many violations of the ; Sharia are issued from him in committing prohibitions and falling into taboos and doing the evils that result in the penalties. And that repentance has been made by God Almighty the key to the return of the sinners and the disobedient, as it has a great effect in changing the size of the punishment and this position is neglected by many Muslims, so it only increases by heedlessness and persistence in sins and disobedience, and through this came this study that we are trying to collect the verses of the Noble Qur'an and hadiths The Messenger, may God's prayers and peace be upon him, and the sayings of the honorable scholars to know and study that the effect of repentance on the sins, and what is the sin that requires repentance, and what are the categories of these sins, and what are the effects that these sins and disobedience leave on man, and how to obtain repentance after falling into these sins, Then start explaining the sayings of the fuqaha' regarding the effect of that repentance on these sins by collecting and clarifying their sayings.

Keywords: Man, Repentance, Sin, Qur'an, Hadiths.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayım etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

GİRİŞ

Cezaların yaptırım derecesi insanın bireysel ve sosyal yaşamını korumada tek çözüm değildir. İslam, hataları kontrol altına alma konusunda çok ısrar etmiştir. Hataların karşılığı olarak gösterilen kırbaç ve öldürme gibi cezalar sosyal çevre için bir korumadır. Bu şekilde korunan bir sosyal ortamda kötülük vesveseden fiile dönüşmez.¹

Allah Teâlâ, insanın yaratılışındaki zayıflığı, günahı ve isyanı tetikleyen şehvet olgusunu ve kendi sınırını aşmasındaki meylini bildiği için tevbe bunların önüne bir set ve caydırıcı kılmıştır. Çünkü tevbedeki asıl kullara karşı rahmettir. Bu açıdan bakıldığı zaman işlenen suça karşılık ceza verileceği zaman bir babanın evladını terbiye etmesi veya bir doktorun hastayı tedavi etmeyi amaçladığı gibi mahkumun ıslah edilmesi hedeflenmelidir. *“Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik”*² ayetinde de belirtildiği gibi Allah, hükümleri indirmiş ve insanlara tebliğ ederek yol göstermesi için peygamberleri göndermiştir. Tevbeyi kendisine dönüş kapısı olarak seçmiştir. İnsan, yasaklanan bir şeyi yaptığı zaman veya yapması istenilen bir şeyi yapmadığı zaman ayetlerde ve hadislerde belirtildiği üzere tevbe etmesi gerekir. *“Ey inananlar! Ya أيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا”* *“Ey inananlar! Yürekten tevbe ederek Allah'a dönün”*³ ayetinde ve Hz. Peygamber'in *“Ey insanlar, Rabbinize tevbe edin. Çünkü ben günde yüz defa tevbe ediyorum”*⁴ şeklindeki ifadelerinde tevbe etmenin gerekliliği bildirilmiştir. Bunların yanı sıra tevbenin fazileti, tevbe edenin hali ve günah işledikten sonra pişmanlık duyarak bağışlanma talebi ile Allah'a yönelmenin hakkında birçok ayet ve hadis bulunmaktadır. Kişi, Allah'ın emirlerine muhalif bir şey yaptığı zaman –bu, emredilen bir şeyi yapmamak veya yasaklanan bir şeyi yapmak şeklinde olabilir- günah işlemiş olur ve belirlenen sınırı aşarak Allah'a veya insanlara karşı çizgisini çiğnemiş olur. Bu sürecin sonunda da cezayı hak eder. Tevbe edip Allah Teâlâ da tevbesini kabul ettiği zaman işlemiş olduğu günahın cezası kalkar veya hafifler.

Bu çalışma günahkârların hak ettikleri cezalar ve pişmanlıkla beraber tevbeleri arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Tevbeden sonra Allah'a yönelme ve söz konusu cezanın kaldırılması veya hafifletilmesini incelemektedir. Bu mesele özelinde günahkârlara hitap eden ayetler ve hadisler örnek şunlardır: *“Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir.”*⁵ *“Şüphesiz ki Allah Teâlâ gece, gündüz günah işleyenleri bağışlamak için elini açar. Aynı şekilde gündüz, gece günah işleyenleri bağışlamak için elini açar. Bu güneş doğuncaya kadar devam eder.”*⁶

1. Günahların Tarifi

“Z-n-b” kökünden türeyen ذنب /günah kelimesi; ism, cürm, ma'siyetkelimleri ile de ifade edilir. Çoğul hali ذنوب şeklindedir. ذنوبات ise cemisinin tekrar cemi yapılmış halidir. Araplar biri suç işlediği zaman *“Bana ذنوب عليّ ذنباً خاف أن يقتلون”*⁷ şeklinde kullanmaktadır. *“Adam suç/günah işledi”* şeklinde kullanılmaktadır.

¹ Abdülkerim el-Hatip, *el-Hudûd fi'l-İslâm Hikmetuhâ ve Eseruhâfi'l-Efrâdve'l-Cemââtve'l-Ümem*, (Riyad: Dâru'l-Livâ, 1400-1980), 20-13.

² Enbiya, 21/107.

³ Tahrir, 66/8.

⁴ Müslim, Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hüseyin, *Sahih-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty), 4/2075; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Sahih-i İbn Hibbân*, thk. Şuay Arnaûtî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, ty), 3/209; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (Kahire: Müessesetü Kurtubali't-Tibâati ve'n-Neşr, ty), 4/211; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdullah, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ty), 1/343.

⁵ Zümer, 39/53.

⁶ Müslim, *Sahih-i Müslim*, 4/2113; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/395.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru'İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı, ty), 1/389.

isnat ettikleri bir suç da vardır. Beni öldürmelerinden korkuyorum”⁸ ayetinde Hz. Mûsa'nın münacatında bu kullanım görülmektedir.

İstilahî anlamda ise “*Yapmak veya terk etmek şeklinde Allah Teâlâ'nın emrine muhalif olan her şey*” olarak tarif edilmiştir.⁹ Bu tariften anlaşıldığı üzere kişinin emredilen bir şeyi yapmaması veya yasaklanan bir şeyi yapması günah olarak isimlendirilmektedir. Bu günahın neticesinde de *فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ* “*O'nun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya can yakıcı bir azaba uğramaktan sakınsınlar*”¹⁰ ayetinde belirtildiği üzere cezayı ve Allah'ın gazabını hak eder. Bu ayet “*Allah'ın emirlerine muhalefet ederek işledikleri günah sebebiyle dünyada onlara büyük bir sıkıntı ve ahirette de şiddetli bir azap gelir*” şeklinde tefsir edilmiştir.¹¹

1.1 Günahın Kısımları

İtibari taksimlere göre günah kavramının birçok taksimi olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

1) Kişinin kendisi ve Allah ile arasındaki hukukla alakalı günah ve kişinin diğer insanlarla olan hukuku ile alakalı günah. Namazı ve orucu terk etmesi birinci kısım günahlara örnektir. Bu kısımda affedilmesi daha çok umulur. Zekâtı vermemek, birini öldürmek, başkasının malını gasp etmek gibi günahlar ise ikinci kısma örnektir. Buradaki af daha zordur. Hz. Peygamber bir hadiste bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*Allah katında divanlar (davalar) üç türdür. Birincisi Allah'ın önemsemediği, ikincisi hiçbir şey bırakmayıp hesaba çektiği, üçüncüsü ise hiç affetmediği divanlardır. Affetmediği divan Allah'a şirk koşturur. Allah, kendisine şirk koşana cenneti haram kılmıştır. Allah'ın önemsemeyip bağışladığı divan kul ile rabbi arasında olan hukukta kendisine zulmederek namazı veya orucu terk etmesidir. Allah dilerse bunları affeder ve cezalandırmaz. Hiçbir şey bırakmayıp hesaba çektiği kısım ise kulların kendi aralarındaki hukukla alakalı zulümdür. Burada kısas gereklidir.*”¹²

Kul ile Allah arasındaki günahlar Allah Teâlâ'nın merhameti ile affedilebilir. Ancak kulların kendi aralarındaki günahları ve hakları hak sahibinin affetmesi ve hakkından vazgeçmesi ile bağışlanır.¹³

2) Günahın büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre taksim edilmesi: Bu taksim ayetler, hadisler ve selef âlimlerinin icmasına itibarla yapılmıştır.¹⁴ Söz konusu ayet ve hadislerden bazıları şunlardır: *إِنَّ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْأَلْثَمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ* “*Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz.*”¹⁵ *...ufak tefek kabahatleri bir yana büyük günahlardan ve hayasızlıklardan kaçınanlara işlediklerinden daha iyisiyle karşılığını*

⁸ Şuara, 26/14.

⁹ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (Beyrut: Dâru'l-Mârifetli't-Tibâati ve'n-Neşr, ty), 4/16.

¹⁰ Nur, 24/63.

¹¹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Muhtasarü Tefsîr-i İbn Kesîr*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, (Beyrut: Şirketü Ebnâi's-Şerif el-Ensârili't-Tibâati ve'n-Neşrve't-Tevzî, ty), 2/243; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, (Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 9. Baskı, ty), 2/351.

¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/240.

¹³ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 4/16.

¹⁴ İbn Kayyım el-Cevzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyüb, *Medâricü's-Sâlikîn Beyne Menâzili İyyâke Na'budu ve İyyâke Neste'in*, thk. Muhammed el-Mu'tesimbillah, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 4. Baskı, ty),1/245.

¹⁵ Nisa, 4/31.

verir...”¹⁶ “Beş vakit namaz, cumadan diğer cumaya ve ramazandan diğer ramazana kişi büyük günahlardan sakındığı zaman küçük günahlar affedilir.”¹⁷

Bu taksime göre âlimlerden bir kısmına göre Allah’ın dünyada had uygulamayı gerekli kıldığı her günah büyük günahdır. Bir kısmına göre de Kadir Gecesi’nin günü ve Cuma günündeki duaların kabul olduğu vakit gibi içeriği mübhem olup sayısı bilinmemektedir. İbn Mesûd, kendisine büyük günahlar sorulunca “Nisa suresinin ilk otuz ayetini oku. Allah’ın burada yasakladığı şeyler büyük günahlardır” cevabını vermiştir. İbn Abbas, İbn Mesûd ve İbn Ömer gibi sahâbenin önde gelenlerinin bu konudaki görüşlerinden şu sonuca ulaşılmaktadır: Allah’a şirk koşturmak, ma’siyette ısrar etmek, Allah’ın rahmetinden ümidi kesmek ve azabından emin olmak şeklinde büyük günahların dört tanesi kalptedir. Yalancı şahitlik, iffetli kadına zina iftirası atmak, yalan yere yemin ve sihir olmak üzere dört tanesi dildedir. İçki içmek, zulüm ile yetim malı ve faiz yemek olmak üzere üç tanesi midededir. Zina ve livata olarak iki tanesi avret yerindedir. Öldürmek ve çalmak, bu ikisi eldedir. Savaşın kızıştığı esnada kaçmak ayaklarda, anne-baba hakkını ihmal etmek ise bütün bedendedir.¹⁸

Büyük günahların sayısı hakkında net bir rakamın olmamasından şunu anlıyoruz ki Allah Teâlâ, kullar günahlara karşı korku içinde olsun ve her günahta büyük günah işlemeye karşı tedbir alsınlar diye bu sayıyı kapalı bırakmıştır. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî ve diğer sahâbilerin “Sizler kendi gözünüzde kıldan daha ince gördüğünüz şeyler yapıyorsunuz. Biz Hz. Peygamber zamanında onları büyük günah sayardık”¹⁹ ifadeleri de bunu göstermektedir.

Büyük günah tabirindeki “büyük” kelimesinin kendisi mübhem bir kelimedir. Sınırları çizilmiş muayyen bir manası yoktur. Çünkü büyüklük küçüklük izafî kavramlardır. Her günah kendisinden küçük olana nispetle büyüktür. Aynı şekilde kendisinden büyük olana nispetle küçüktür. Mesela yabancı bir kadına sarılmak bakmaya nispetle büyük, zina etmeye nispetle küçük günahdır.²⁰

Bir diğer yaklaşıma göre zina etmek, içki içmek ve hırsızlık gibi dünyada had cezasını gerektiren veya yetim malını yemek, emanete hıyanet etmek ve intihar gibi ahirette karşılığı olacağı şeklinde tehdit edilen her günah büyük günahdır.²¹

Küçük günah ve vesveseler hakkında ise selef âlimlerinden şu nakiller yapılmıştır: Vesvese, büyük günah olsa bile kalbe gelen ancak dönülüp bakılmayan şeydir. Amr b. As, vesveseler şirkin madenidir demiştir.²² Küçük günahların İslam’dan önceki yapılan günahlar olduğu ve Allah’ın hesaba çekmeyeceği söylenmiştir.²³

2. Günahların ve Ma’siyetlerin Kişiyeye Etkisi

Allah Teâlâ’nın kulları günahlardan nehyetmesi sadece o fiilin yapılmamasını istemek değildir. Kulun işlediği günahlar neticesinde hak ettiği cezadan kurtulması amaçlanmıştır. Temel kaynaklarda günahların bedene ve kalbe verdiği zararlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.²⁴ Bunlar kısaca şu şekildedir:

¹⁶ Necm, 53/32.

¹⁷ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 1/209; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/359.

¹⁸ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, 4/17-18.

¹⁹ Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebâ Abdullah, *Sahîh-i Buhârî*, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 3. Baskı, ty), 5/2381; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/79.

²⁰ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, 4/18-19.

²¹ İbn Kayyim el-Cevzî, *Medâricu’s-Sâlikîn*, 1/249-254.

²² İbn Kayyim el-Cevzî, *Medâricu’s-Sâlikîn*, 1/246-247.

²³ İbn Kayyim el-Cevzî, *Medâricu’s-Sâlikîn*, 1/255.

²⁴ İbn Kayyim el-Cevzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyüb, *el-Cevâbu’l-Kâfi li-Men Se’ele Ani’d-Devâi’-Ş-Şâfi*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ty), 54-107.

- 1- İlimden mahrum kalmak: İlim Allah'ın kalbe yerleştirdiği bir nurdur. Günah ve ma'siyet bu nuru söndürür. İmam Şafi'nin şu beyitleri bu husus hakkındadır:
*Ezberimin zayıflığından Vek'i'yeşikayette bulundum- ma'siyetleri terk etmeyi gösterdi. Dedi ki: bil ki ilim fazilettir- Allah'ın fazileti ise asilere verilmez.*²⁵
- 2- Asi bir kişinin Allah'a karşı içinde hissettiği bir korku vardır. Bu korku hiçbir lezzetle kıyaslanamaz. Ancak dünya lezzetleri tamamıyla kalbe yerleşirse bu korku kaybolur.
- 3- Aynı şekilde insanın kalbinde diğer insanlara karşı özellikle salih kimselere karşı bir korkusu vardır. Bu sebeple müslüman toplumla beraber olmak gerekir. Hz. Peygamber "size cemaat gereklidir. Kurt, sürüden ayrılan yalnız koyunu yer"²⁶ buyurmuştur. Cemaatten uzaklaştıkça o korku kaybolur. Günahlara dalar ve etkisini görmeye başlar. Selef âlimlerinden bir kısmı, "Ben Allah'a karşı bir ma'siyet işlediğim zaman bunun etkisini bineğimde hatta eşimde görüyorum" demişlerdir.
- 4- Günah ve ma'siyet diğer işlerin zorlaşmasına sebeptir. Yönelinen her iş zorlaşır ve kapılar kapanır. Allah'a karşı takvalı olan kişinin ise işleri kolaylaşır. Bu durum şu ayette ifade edilmiştir: "وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا" *Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınan kimseye işinde kolaylık verir.*²⁷
- 5- Günah ve ma'siyet kalbi ve bedeni zayıflatır. Kalbi zayıflatması âşikâr olan bir durumdur ki hatta tamamıyla kalbi öldürür. Bedeni zayıflatması ise şu şekildedir: Mümin kuvvetini kalbinden alır. Kalbi kuvvetli olduğu sürece bedeni de kuvvetli olur. Günahkârın ise bedeni kuvvetli kalbi zayıf olur. Beden kuvveti ise ihtiyaç anındaki en zayıf şeydir önemsizdir. Perslerin ve Rumların beden kuvvetleri olmasına rağmen güçlerini kalplerinden alan müminlere mağlup olmuşlardır.
- 6- Günah kişinin ömrünü kısaltır ve bereketini giderir. İyilik ise ömrü ve bereketi artırır. Ömrün kısalması ve uzaması şu şekildedir: Kişin ömrü hayatından ibarettir. Hayat sayılabilecek süre ise Rabbine yöneldiği, onun muhabbeti, zikri ve rızası ile meşgul olduğu zamanlardır.
- 7- Günah ve ma'siyet akabinde ikinci bir günah ve ma'siyeti doğurur. Kulu etkisi alır ve kul artık kolay kolay bırakamaz. Selef âlimlerinden bir kısmı bu nokta ile alakalı "Kötülüğün akabeti ikinci bir kötülüktür. İyiliğin güzel yanı ise akabinde ikinci bir iyiliktir" demişlerdir.
- 8- Günah işlemek, kalpten günahın çirkinliğinin silinmesine sebep olur ve artık o adet haline gelir. Bu şekilde olan bir kişi insanların kendisini o kötü halde görmelerinden veya kendisi hakkında konuşmalarından rahatsız olmaz. Günahkârlar nezdinde bu ulaşılabilecek son noktadır ki hatta bazıları bununla övünerek işledikleri gizli günahı anlatarak âşikâr ederler. Bu kısımda olan günahkârlar bağışlanmaz ve onlar hakkında genellikle tevbe kapısı kapanmıştır. Hz. Peygamber, bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir: "Aşikâr edenler hariç bütün ümmetim bağışlanır. Aşikâr edenlerden bir kısmı şunlardır ki kişi, gece bir kötü amel işler ve Allah o günahını örtmüştür. Sabah olunca kendisi ey falanca ben dün gece şunları şunları yaptım diye anlatır. Allah'ın gece örttüğünü kendisi sabah açar."²⁸
- 9- Günah ve ma'siyet kulun Allah katındaki değerini düşürür. Hasan-ı Basrî "İnsanlar, Allah'a karşı değerlerini düşürdüler ve isyan ettiler. Allah katındaki değerlerini

²⁵ Şâfi, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *Dîvânü's-Şâfi*, (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1. Baskı, ty), 14.

²⁶ Münzirî, Abdülazim Abdülkavî, *Et-Terğîb ve't-Terhîb Mine'l-Hadîsi's-Şerîf*, thk. İbrahim Şemseddin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, ty), 1/166.

²⁷ Talak, 65/4.

²⁸ Buhârî, *Sahih-i Buharî*, 5/2254; Müslim, *Sahih-i Müslim*, 4/2219.

koruyup güçlendirselerdi Allah onları koruyacaktı” demiştir. Bu husus ayette ise şöyle bildirilmiştir: *وَمَنْ يُؤِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ* “Allah’ın alçalttığı kimseyi yükseltebilecek yoktur. Doğrusu Allah ne dilerse yapar.”²⁹ Bazı zamanlar bu tür insanlara karşı diğerlerinin hürmetkâr davrandığı görülmektedir. Bunun sebebi ya ihtiyaçlarından dolayı ya da şerrinden korktukları için böyle davranmalarındır. Gerçekte ise insanların kalbinde onlardan daha basit ve daha hakir kimse yoktur.

- 10- Günahlar zelilliği doğurur. İzzetin tamamı Allah’a itaattedir. *أَلَمْ يَكُنْ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا* “Kudret isteyen kimse bilsin ki, kudret, bütünüyle Allah’ındır”³⁰ ayetinde bu husus belirtilmiştir. Kul, izzeti Allah’a itaat ederek talep etmelidir. Bunun dışında başka bir yerde izzet aramamalıdır. Bu sebeple bazı âlimler “*Ya Rabbi, beni itaatınla izzetli kıl, sana karşı ma’siyetle zelil kalma*” şeklinde dua etmişlerdir.
- 11- Günah ve ma’siyetler aklı bozar ve aklın nurunu söndürür. Nuru sönmeye de zayıflar ve nakıs olur. Allah’a isyan eden bir kişinin aklı kaybolmuştur. Çünkü aklı yerinde olsa onu isyan etmekten engellerdi denilmiştir. Kişi aklıyla beraber Allah’ın hükmü altındadır. Allah bütün hallerine muttalidir. Melekler, yapılan her şeye şahittir. Bütün bunların farkında olan aklı selim bir kişi kolayca günah işeyemez ve hafife alamaz.
- 12- Günahlar çoğaldıkça sahibinin kalbi mühürlenir ve artık gafillerden biri olur. *كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ* “Hayır, hayır; onların kazandıkları kalblerini paslandırıp körletmiştir.”³¹ Yani işledikleri günahlar kalplerini kaplar ve gözlerini örter. Bunun sonucunda ise hakkı batıldan ayıramazlar. Ayetteki *رَانَ* fiili kalbi kararınca kadar peş peşe günah işlemek demektir.³²
- 13- Kişi, günahıyla diğerlerine hatta hayvanlara zarar verir. Mücahid, “*Kıtlık olup yağmur yağmadığı zaman hayvanlar asi insanlara lanet ederler ve derler ki bunlar, ademoğlunun suçlarından dolayıdır*” demiştir. Aynı şekilde İkrime de “*Yeryüzündeki hayvanlar ve haşereler hatta akrepler ve böcekler, ademoğlunun günahları sebebiyle yağmursuz kaldık derler*” ifadelerini kullanmıştır.
- 14- Günahkâr ve asi Hz. Peygamber’in ve meleklerin duasından mahrum kalır. Allah Teâlâ şu ayette Hz. Peygamber’in müminler için bağışlanma dilemesini emretmiştir: *فَاعْفُ عَنْهُمْ* “Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah’a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever.”³³ Meleklerin dua ettiği ise şu ayette bildirilmiştir:

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْحَجِيمِ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنِ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

*“Arşı yüklenen ve çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tesbih ederler; O’na inanırlar. Müminler için: “Rabbimiz! İlmin ve rahmetin herşeyi içine almıştır. Tevbe edip Senin yoluna uyanları bağışla; onları cehennemden azabından koru” diye bağışlanma dilerler. “Rabbimiz! Müminleri ve babalarından, eşlerinden, soylarından iyi olanları, kendilerine söz verdiğin Adn cennetlerine koy; şüphesiz güçlü olan, Hakim olan ancak Sensin. Onları kötülüklerden koru! O gün kötülüklerden kimi korursan, ona şüphesiz rahmet etmiş olursun. Bu büyük kurtuluşur”*³⁴

²⁹ Hac, 22/18.

³⁰ Fâtır, 35/10.

³¹ Mutaffifîn, 83/14.

³² Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferac, *el-Câmî li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Abdülalim, (Kahire: Dâru’s-Şuab, 2. Baskı, ty), 19/259; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, 3/553.

³³ Âli İmrân, 3/159.

³⁴ Gâfir, 40/7-9.

- 15- Günahlar ve ma'siyet yeryüzünde sulara, havada, ekinlerde, meyvelerde ve insanlarda çeşitli bozulmalara sebep olur. *ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ* “İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıkar; Allah da belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır.”³⁵
- 16- Günahlar nimetin elden gitmesine onun yerine nikmetin gelmesine sebep olur. Hz. Ali “Hiçbir bela gelmesin ki bir günah sebebiyle olmamış olsun. Hiçbir bela kaldırılmasın ki bir tevbe sebebiyle olmamış olsun” demiştir. *وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ* “Başınıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder.”³⁶ âyetinde de günahların bu zararından bahsedilmiştir.
- 17- Çok fazla günah işlemenin zararlarından biri de kalpte korku oluşmasıdır. Allah, günahkârın kalbine korku ve endişe atar. İtaat ise Allah'ın en büyük sığınağıdır. İtaatkâr olan kişiler dünyada ve ahirette güven içerisinde olurlar.
- 18- Günah ve ma'siyet, kalbin sağlığını bozar ve doğru yoldan ayırır. Artık kalbe hayat verecek gıdalardan faydalanamaz. Günahların kalbe etkisi, hastalığın bedene etkisi gibidir. Şu ayette günahların bu zararından bahsedilmiştir: *فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا*: “Kalblerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyleye geldikleri için onlara elem verici azab vardır.”³⁷
- 19- Günahlar kişinin üzerindeki değeri ve şerefi ifade eden mümin, takvalı, itaatkâr, kul, salih gibi isimleri kaldırıp onların yerine değersizliği ve düşüklüğü ifade eden günahkar, facir, yalancı, hırsız ve katil gibi isimleri yerleştirir. *بُنِيَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ* “inandıktan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü bir addir. Tevbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir.”³⁸
- 20- Ma'siyet ve günah dünyada ve kabir hayatında sahibini zor duruma sokar. Ahirette ise azaba maruz bırakır. *وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى* “Benim Kitap'ımdan yüz çeviren bilsin ki onun dar bir geçimi olur ve kıyamet günü de onu kör olarak haşrederiz.”³⁹ Bu ayette Allah, geçimin dar ve zor olmasını kendi zikrinden yüz çevirmeye bağlamıştır. Allah'tan yüz çeviren kişinin hayatı ve geçimi yüz çevirmesi nispetinde zor ve dar olur. Dünyada kişinin elde etmek istediği birçok emel vardır. Sürekli kalbindeki korku ve zilletle beraber bunları elde etmeye çalışır. Ancak insan sadece rabbine kulluk ederek mutmain olabilir.

3. Tevbe Etmenin Günahlara Etkisi Konusunda Fakihlerin Görüşleri

Fakihler hangi günahın tevbesinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda iki farklı görüş dile getirmişlerdir.

Bunlardan birincisi birini öldürmek hariç bütün günahların tevbesinin kabul edileceği yönündedir. Bu görüş İbn Abbas'a ve bir rivayete göre İmam Ahmed'e aittir. Buradaki gerekçelendirme şu şekildedir: İbn Abbas'a Furkan Suresi'nin 68-70 ayetlerinde tevbe eden herkesin bağışlanacağı bildirilmiyor mu? diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: “Bu ayetlerde bahsedilen durum cahiliye dönemi için geçerlidir. Çünkü o dönemde müşrikler adam öldürüp zina ediyorlardı. Daha sonra Hz. Peygamber'e eğer önceden yaptıklarımıza kefarete olacak bir şeyi bize haber verirsen senin bizi davet ettiğin din güzel olur diyorlardı.”⁴⁰ Bunun üzerine Furkan Suresi'nin 68. ayeti indi. Bu onlar

³⁵ Rum, 30/41.

³⁶ Şûrâ, 42/30.

³⁷ Bakara, 2/10.

³⁸ Hucurât, 49/11.

³⁹ Tâha, 20/124.

⁴⁰ Buhârî, *Sahih-i Buharî*, 4/1811; Müslim, *Sahih-i Müslim*, 1/113.

hakkındadır. وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا. (Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazabetmiş, lanetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır)⁴¹ ayetine göre bir kişi, İslam'ı ve hükümlerini öğrense buna rağmen birini öldürse cezası cehennemdir.” Zeyd b. Sâbit ise bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: “Furkan Suresi'nin 68. Ayeti inince ayetin bu kadar yumuşak olmasına şaşırıldık. Yedi ay bekledikten sonra ağır olan ayet indi.” Ağır olan ayetle Nisa Suresi 93. ayeti kastetmektedir. Aynı şekilde İbn Abbas, Furkan Suresi'ndeki ayet Mekki'dir. Nisa Suresi'ndeki ayet ise Medeni'dir. Bu ayet inince herhangi bir şeyi nesh etmemiştir demektir.⁴²

Bu konudaki ikinci görüş, cumhurun görüşüdür ve birini öldürmek dâhil bütün günahların tevbelerinin kabul olacağı yönündedir. Bu grubun gerekçelendirmeleri ise şu şekildedir: *قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ* “De ki: “Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir.”⁴³ Bu ayet tevbe edenler hakkındadır. *إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ* “Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar.”⁴⁴ Bu ayet ise tevbe etmeyenler hakkındadır. Allah şirk ile diğer günahları ayırmış, affetmeyi kendi isteğine bağlamıştır. Önceki ayette ise tevbe edenlerin mutlak bağışlanacağını bildirmiştir. Aynı şekilde *وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ* “Doğrusu Ben, tevbe edeni, inanıp yararlı iş işleyerek doğru yola gireni bağışlarım”⁴⁵ ayetinden anlaşıldığı üzere katil tevbe edip iman etse ve daha sonra salih amel işlerse bağışlanacaktır. Bunların yanı sıra Hz. Peygamber'den yüz kişiyi öldürdükten sonra tevbe eden ve tevbesi kabul olunarak Salihler zümresine eklenen kişinin durumu nakledilmiştir. Yine Ubbâde b. Sâmit'in naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber, etrafında bir sahabe grubu varken şöyle buyurmuştur: “Allah'a karşı şirk koşmayacağınıza, çalmayacağınıza zina etmeyeceğinize, evlatlarınızı öldürmeyeceğinize, sorumlu olduklarınıza iftira atmayacağınıza ve bana karşı asi olmayacağınıza dair bana biat edin. İçinizden vefa gösterenlerin ecri Allah'a aittir. Bunlardan birini işleyen kişi dünyada cezalandırılır ve dünyadaki cezası onun için kefarettir. Ancak bunlardan birini yaparsa ve Allah günahını örter de dünyada cezalandırılmazsa onun durumu Allah'a aittir. Dilerse affeder dilerse cezaya çarptırır.”⁴⁶ Kutsî bir hadiste konuyla alakalı Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Ey adem oğlu, dünya dolusu hata ile bana gelip şirk koşmadığın halde karşıma çıkarsan dünya dolusu mağfiret veririm.”⁴⁷ Konuyla ilgili şu hadislerde olduğu gibi diğer rivayetler de mevcuttur: “Allah'a şirk koşmadan ölen kişi cennete girer”⁴⁸, “Kimin son sözü *لا إله إلا الله* Yolursa cennete girer”⁴⁹, “Allah, *لا إله إلا الله* diyen ve bununla Allah'ın rızasını amaçlayan bir kişiyi cehenneme haram kalmıştır”⁵⁰, “Kalbinde küçük hardal miktarınca bile iman bulunanları cehennemden çıkarın”⁵¹. Tevhîd ehli olanların cehennemde ebedi kalmayacağına dair daha birçok delil bulunmaktadır.⁵²

⁴¹ Nisa, 4/93.

⁴² İbn Kayyım el-Cevzî, *Medâricu's-Sâlikîn*, 1/304.

⁴³ Zümer, 39/53.

⁴⁴ Nisa, 4/48.

⁴⁵ Taha, 20/82.

⁴⁶ Buhârî, *Sahih-i Buharî*, 1/15.

⁴⁷ Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 4/134.

⁴⁸ Buhârî, *Sahih-i Buharî*, 4/417; Müslim, *Sahih-i Müslim*, 2/688; İbn Hibbân, *Sahih-i İbn Hibbân*, 8/119; Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty), 5/27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/382.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/233; *Sünen-i EbiDâvud*, 3/190.

⁵⁰ Müslim, *Sahih-i Müslim*, 1/445.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/412.

⁵² İbn Kayyım el-Cevzî, *Medâricu's-Sâlikîn*, 1/305.

SONUÇ

Tevbe, Allah'ın kullara verdiği bir fazlı ve ona dönmeleri için bir fırsattır. Günah işledikten sonra Allah tevbesini kabul eder. Kulun kendisine yapılan bu fazlı unutmaması gerekir. Allah'a yaklaşmak için salih amel işlemesi gerekir. Daha önceki yaptığı kötülüklerden pişman olmalı ve bütün tevbeleri sadece Allah'ın kabul ettiğini unutmamalıdır. Günah kişiyi helaka sürükler. Suçun büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre büyük günah/küçük günah şeklinde ikiye ayrılır. Bunların tamamı Allah katında çirkin görülmüştür. Bu sebeple kulun hepsini terk etmesi veya günah işlediği zaman hemen akabinde tevbe etmesi ve salih amel işlemesi gerekir. Allah tevbeyi kabul ettiği zaman önceki kötülükleri iyiliğe değiştirir.

İkili ilişkilerdeki hukuk tarafların durumuna göre değişmektedir. Kişi ile Allah arasındaki hukuk ve kişi ile diğerleri arasındaki hukuk başta olmak üzere çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Allah ile olan hukukla alakalı bir günahın affedilmesi daha fazla umulan bir günahdır. Diğer insanlarla olan hukukla alakalı bir günah ise affedilmek için tevbe etmesi, helalleşmesi ve zararın bedelini ödemesi şarttır. Allah Teâlâ bazı suçlara karşı kısas, had ve tazir gibi dünyada ceza tayin etmiştir. Dünyadaki cezanın uygulanmadığı durumlarda ise ahirette hesap ve azaba tabi tutacaktır. Suçlu için bu iki cezanın ikisi de uygulanmaz sadece bunlardan biri uygulanır. Dünyada ceza uygulanan bir kişi ahirette azap edilmez.

Bir ma'siyet işlendiği zaman bunun sonucunda günah, hak (hakkı çiğneme) ve ceza kavramları ortaya çıkmaktadır. Mesela bir kişi namaz kıl emrini yerine getirmeyip namaz kılmadığı zaman bu fiili günahdır. Allah ile kendisi arasındaki hukuku ihmal ettiği için haktır. Tevbe etmeyip karşılığında yaptırım hak ettiği için de cezadır. Bu kavramların karıştırılmaması için aralarındaki ayrımın yapılması gerekir.

KAYNAKÇA

Abdülkerim el-Hatip. *el-Hudûdfi'l-İslâm Hikmetuhâ ve Eseruhâfi'l-Efrâdve'l-Cemââtve'l-Ümem.*

Riyad: Dâru'l-Livâ, 1400-1980.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned-i İmam Ahmed.* Kahire: Müessesetü Kurtuba li't-Tıbbâative'n-Neşr. ty.

Buhâri. Muhammed b. İsmail Ebâ Abdullah, *Sahih-i Buharî.* Beyrut: Dâru İbn Kesîr. 3. Baskı. ty.

Ebû Dâvud. Süleyman b. Eş'as. *Sünen-i Ebî Dâvud,* thk. Muhammed Muhyuddin Abdülhamid.

Beyrut: Dâru'l-Fikir, ty.

Gazâlî. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn.* Beyrut: Dâru'l-Mârifet li't-

Tıbbâati ve'n-Neşr. ty.

İbn Hibbân. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *Sahih-i İbn Hibbân.* thk. Şuayb Arnaûfî. Beyrut:

Müessesetü'r-Risâle. 2. Baskı. ty.

İbn Kayyim el-Cevzî. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyüb. *el-Cevâbu'l-Kâfi li-Men se'ele*

Ani'd-Devâi's-Şâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. ty.

İbn Kayyim el-Cevzî. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyüb. *Medâricu's-Sâlikîn beyne*

Menâzili İyyâke Na'budu ve İyyâke Neste'in. thk. Muhammed el-Mutesim Billah. Beyrut:

Dâru'l-Kütübi'l-Arabî. 4. Baskı, ty.

- İbn Kesîr. Ebu'l-Fidâ İsmail. *Muhtasarü Tefsîr-i İbn Kesîr*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Beyrut: Şirketü Ebnâi'ş-Şerif el-Ensârili't-Tıbbâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî. ty.
- İbn Mâce. Muhammed b. Yezîd Ebû Abdullah. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ty.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. 1. Baskı. ty.
- Kurtubî. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferac. *el-Câmîli Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Abdülalim. Kahire: Dâru'ş-Şuab. 2. Baskı. ty.
- Muhammed Ali es-Sâbûnî. *Safvetü't-Tefâsir*. Kahire: Dâru's-Sâbûnî. 9. Baskı. ty.
- Münzirî. Abdülazim Abdülkavî. *Et-Terğîb ve't-Terhîbmine'l-Hadîsi'ş-Şerîf*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1. Baskı. ty.
- Müslim. Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hüseyin. *Sahih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâruİhyâi't-Türâsi'l-Arabî. ty.
- Şâfi. Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. *Dîvânu'ş-Şâfi*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye. 1. Baskı. ty.
- Tirmizi. Muhammed b. İsa. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.ty.